

tirici dil ve anlatımıyla *Tutunamayanlar*, Türk romanında 1990'lı yıllarda revaç bulacak postmodern anlatıyı haber veren eserdir.

1980 sonrasında Orhan Pamuk, Ahmet Altan, Latife Tekin, Mehmet Eroğlu, Elif Şafak Türk romancılığının öne çıkan belli başlı isimleri olmuştur. Bu dönemin romancıları arasında Şemsettin Ünlü, Tahsin Yücel, Bilge Karasu, Ayla Kutlu, Mehmet Niyazi Özdemir, Nazlı Eray, Duralı Yılmaz, Mustafa Kutlu, Erendiz Atasü, İnci Aral, Enis Batur, Nedim Gürsel, Ali Haydar Haksal, Reha Çamuroğlu, Nazan Bekiroğlu, İhsan Oktay Anar, Ahmet Ümit, Hasan Ali Toptaş, Gürsel Korat, Fatma Barbarosoğlu, Sadık Yalsızuçanlar, Selma Fındıklı gibi isimler de bulunmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1942'de *Sinekli Bakkal* ile Halide Edip Adıvar'a, *Fahim Bey ve Biz*'le Abdülhak Şinasi Hisar'a, *Yaban*'la Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na verdiği ilk roman ödüllerinden sonra Yunus Nadi, Orhan Kemal, Milliyet, Madaralı, Türkiye Yazarlar Birliği gibi nispeten süreklilik gösteren roman ödüllerinin yanı sıra son yıllarda bazı belediye ve kuruluşların roman yarışmaları düzenlediği görülmektedir. Yurt dışında Yaşar Kemal bazı ödüller alırken 2006 yılında Orhan Pamuk'a "kentlin melenkolik ruhunun izlerini sürerken kültürlerin birbirleriyle çatışması ve örülmesi için yeni simgeler bulunduğu" gerekçesiyle Nobel edebiyat ödülü verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafa Nihat [Özön], *Türkçe'de Roman Hakkında Bir Deneme*, İstanbul 1936; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2006, s. 263-273; Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, İstanbul 1959-65, I-III; Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, İstanbul 1965-73, I-III; Olcay Öner, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı ve Öyküsü*, Ankara 1984; R. P. Finn, *Türk Romanı: İlk Dönem, 1872-1900* (trc. Tomris Uyar), İstanbul 1984; Osman Gündüz, *Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema*, İstanbul 1997, I-II; İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul 2001, s. 237-381; a.mlf., "Roman", *TDEA*, VII, 340-344; Alevdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Çağdaş Türk Romanı (1946-2000)*, Ankara 2003; Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul 2005, s. 67-71, 87-128; *Türk Edebiyatı Tarihi* (ed. Talât Sait Halman v.dğr.), Ankara 2006, IV, 213-431; Hülya Argunşah, "Tanzimatın II. Meşrutîyet'e Türk Romanı", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, IV/8, İstanbul 2006, s. 23-100; M. Fatih Andı, "Türk Edebiyatı'nda Roman: Cumhuriyet Devri", a.e., IV/8 (2006), s. 165-201; "Roman", *ML*, X, 660-661; Fethi Naci, "Roman", *CDTA*, III, 611-619 (bazı temel kaynakların verildiği bu bibliyografyanın dışında Türk romanı hakkında roman tek-

niği, konular, temalar ve romanla ilgili problemler üzerine tez çalışmaları yapılmış, pek çok kitap ve makale, dergi özel sayıları ve antolojiler yayımlanmıştır; bu konuda oldukça ayrıntılı bir bibliyografya için bk. İlyas Dirin, "Roman Kaynakçası", *Hece* [Türk Romanı özel sayısı], sy. 65-67, Ankara 2002, s. 755-815).

M. ORHAN OKAY – ÂLİM KAHRAMAN

□ ARAP EDEBİYATI. Arap edebiyatında roman *rivâye*, roman yazarı *râvî*, *kâtibü'r-rivâye* ifadeleriyle karşılanmıştır. Bu anlamda *rivâye* kelimesinin ilk defa kimin tarafından kullanıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, bir kahraman etrafında gelişen olayların anlatım ve aktarımına dayandığı için, XIX. yüzyılın ilk yarısından biraz sonra Batı romanlarından yapılmış tercümelerin *rivâye* kelimesiyle karşılanmış olması muhtemeldir. Necîb el-Haddâd'ın Alexandre Dumas'dan çevirdiği *Rivâyetü'l-fürsânî's-selâse'si* (I-IV, Beyrut 1888) adında *rivâye* kelimesi geçen ilk eserlerdendir. Tânyûs Abdüh XX. yüzyılın başlarında kurduğu, Batı edebiyatlarından tercüme edilmiş romanları yayımladığı dergisine *Mecelletü'r-râvî* adını vermiştir. Bununla beraber ilk örnekleri IV. (X.) yüzyılda görülen makâmât türü eserlerde bir kahraman etrafında gelişen olayları izleyip aktarana *râvî*, yaptığı işe de *rivâye* denildiğinden "roman" anlamında *rivâye* teriminin doğuşunu bununla irtibatlandırmak da mümkündür.

Elî leyle ve leyle gibi masal, *Kelîle ve Dimne* gibi fabl türü eserlerle makâmeler Arap edebiyatında roman türünün kadim örnekleri sayılır. Modern anlamda roman Arap edebiyatına XIX. yüzyılın son çeyreğinde Batı edebiyatlarının etkisi ve çeviri hareketiyle girmiştir. Fransız yazarı Fénelon'un *Les aventures de Télémaque* adlı romanı, Mısırlı yazar Rifâa Râfî' et-Tahtâvî'nin çevirisiyle (*Mevâkı'u'l-eflâk fî vekâ'i'i Telîmâk*, Beyrut 1867) Arap edebiyatında modern romancılığın hareket noktasını teşkil etmiştir. Bu çeviri hareketini az sonra veya eş zamanlı olarak bir uyarlama ve telif hareketi izlemiştir. Roman türündeki ilk denemeler Mısır ve Lübnan'da görülmüş, klasik anlatım türü olan makâmeyi canlandırma girişimi şeklinde ortaya çıkmıştır. Mısır'da Rifâa Râfî' et-Tahtâvî'nin *Tahîşü'l-İbrîz* (1834), Ali Paşa Mübârek'in *Âlemü'd-dîn* (1882) ve Lübnan'da Ahmed Fâris eş-Şidyâk'ın *es-Sâk 'ale's-sâk fî mâ hüve'l-fâryâk* (1855) adlı çalışmalarına klasik Arap edebiyatında görüldüğü biçimiyle makâme demek güçse de Mısır'da Abdullah Fikrî ve Âişe et-Tey-

mûriyye ile Lübnan'da Nâsîf el-Yâzîcî'nin çalışmaları bu klasik türün devamı niteliğindedir. Daha çok bilgilendirmeyi ve eğitmeyi amaçlayan bu denemelerden sonra Mısırlı Muhammed el-Müveylîhî'nin Bedî-üzzaman el-Hemedânî'nin makâmelerini çağrıştıran *Hadîşü 'İsâ b. Hişâm*'ı (1907), Mehmed Ali Paşa döneminden sonraki elli yıl içinde Mısır'da yaşanan olumsuz sosyal ve ahlâkî gelişmeleri eleştirmektedir.

XIX. yüzyılın son çeyreği içinde Mısır'da çıkan ve hızla çoğalan gazete ve dergiler, modern hikâye ve roman türünün Arap edebiyatına girmesine büyük katkıda bulunmuş, 1884-1914 yılları arasında romanların tefrika edildiği süreli yayınların sayısı yirmiyi aşmıştır. Bu romanların büyük bir kısmı edebî değeri yüksek olmayan, dolayısıyla entelektüel kesimin ilgisini çekmeyen, fakat büyük okuyucu kitlesini sürükleyen türden aşk ve macera romanlarının çevirileridir. Lübnan'da Selîm el-Bustânî'nin 1870'li yıllarda *el-Cinân* dergisi için yazdığı bir dizi tarihî ve sosyal içerikli romanla telif dönemi başladı. Bustânî'nin tarihle romantik zevki bütünleştiren eserleri Arap tarihî roman türünün ilk örnekleridir. Arap tarihî roman alanında en parlak yazar olan Lübnan kökenli Mısırlı Corcî Zeydân'ın 1891-1914 yıllarında yayımladığı, Arap ve İslâm tarihinin çeşitli dönemlerini kapsayan yirmi iki romanı modern Arap romanının doğuşunda ve gelişmesinde önemli bir yer tutar. Yazarın edebiyatçı kimliğinden çok tarihçi kimliğini öne çıkararak oluşturduğu bu eserler roman türüne itibar kazandıran ilk ürünlerdir. Bustânî ile Corcî Zeydân'ın açtığı çığır, daha sonra hemen hemen bütün Arap ülkelerinde roman sahasında ilk girilen yol oldu. Dolayısıyla Arap roman geleneğinde tarihî roman, daha sonra Mısır'da Ali el-Cârim, Âdil Kâmil, Muhammed Ferîd Ebû Hadîd, Muhammed Saîd el-Uryân, Ali Ahmed Bâkesir, Abdülhamîd Cûde es-Sehhâr ve Necîb Mahfûz gibilerinin çalışmalarıyla devam ettirilerek olgunlaştı. Bu dönemde Ferah Antûn, Zeyneb Fevâz, Lebîbe Hâşim ve Ya'kûb Sarrûf da roman sahasında önemli isimlerdir.

XX. yüzyıl başlarından itibaren Mısır'da ve Lübnan'da romandan çeşitli sosyal ve siyasal görüşleri ifade etmede ve sosyal protestoda bir araç olarak yararlanma eğilimi görülmeye başlar. Bunda, her iki ülkenin Avrupa ile yakın temasının bir sonucu olarak toplum yapısında kadın aleyhine gelişmiş geleneği sorgulamanın ve kadını hayatın çeşitli alanlarında aktif olarak görme arzusunun iyiden iyiye dile ge-

tilirmesinin rolü vardır. Arap dünyasında kadının özgürlüğü sadece sosyal yönden ilerlemenin değil aynı zamanda edebî yeniliğin de bir anahtarıydı. Çünkü kadının özgürlüğü, Arap mekânlı roman ve hikâye yazmak isteyenlerin önünden, sınırlı düzeyde bir ilişki dışındaki şeyleri resmetmekten alıkoyan cinsler arasındaki ayırım engelini ortadan kaldırma aracıydı. Kadının toplumsal statüsüne, kiliseye ve monarşiye, gelenekleşmiş ahlâk anlayışına karşı ciddi manifestolar, Lübnan'da Cibrân Halîl Cibrân'ın hikâyelerinde ve *el-Ecnihatü'l-mütekessire* (1912) adlı romanında görülmeye başladı. Cibrân'ın önemli sosyal temaları romantik bir yaklaşımla işlediği, ancak kurgusu başarısız olan kısa ve uzun hikâyeleri sadece kullandığı dilin şiirselliği ve tasvirlerindeki ustalığı yönüyle dikkat çekti. Kadının toplumsal konumu, modernlik, dinî ve ahlâkî değer yargıları gibi konular Mısır'da Mustafa Lütfî el-Menfelûtî'nin hikâyelerinde aynı romantik yaklaşımla, fakat daha çok geleneği koruyabilme gayreti içinde kurgulandı. Mahmûd Tâhir Hakî'nin *Azrâ' Dinşevâyı* ile (1906) Mahmûd Hayret'in *el-Fetâtü'r-rîfiyye* (1903) ve *el-Fete'r-rîfi* (1905) adlı çalışmaları da ele aldıkları konular itibarıyla aynı bağlamda görmek mümkündür. Sosyal içerikli romanlar arasında Necîb Mahfûz'un *Zükâku'l-Midak*, *Hânü'l-Halîlî*, *el-Kâhiretü'l-cedîde* gibi eserleriyle Abdurrahman eş-Şerkâvî'nin *el-Arz*, *el-Fellâh*, *Qulûb hâlîye* ve Yûsuf İdrîs'in *el-Harâm* adlı romanları zikredilebilir.

Modern anlamda Arap romanı Mısırlı Muhammed Hüseyin Heykel'in *Zeyneb* isimli romanıyla başladı. Heykel, 1914'te eserini yazarken entelektüel çevrenin roman türüne bakışı hâlâ olumsuz olduğundan çalışmasını "Mısırlı Fellâh" takma adıyla yayımladı. Ayrıca çalışmasına roman değil "köy ahlâkî ve manzaraları" adını verdi. *Zeyneb*'in o zamana kadarki ürünlerden farklı yapısı, önemli sosyal temaların sağlam kurgusu ve trajik sonuyla dikkatleri üzerinde toplaması ve olumlu tepkiler almasıyla Heykel ikinci baskısını (1929) gerçek kimliğiyle yaptı. 1920'li yılların başlarında Mahmûd Teymur, Mahmûd Tâhir Lâşîn, Yahyâ Hakî ve Hüseyin Fevzî gibi modern düşünceli genç yazarların kurduğu, modern ve gerçekçi bir edebiyat meydana getirmeyi hedefleyen yeni ekol (*el-Medresetü'l-hadîse*) üyelerinin, 1925-1927 yıllarında kendi gazeteleri olan *el-Fecr*'de neşrettikleri nitelikli telif ve çeviri hikâyelerle hikâye ve roman yazarlığına ilgi arttı. 1929'da Tâhâ Hüseyin'in üç ciltlik oto-

biyografisini kapsayan *el-Eyyâm*'ın I. cildini yayımlaması, Mısır'da roman yazmayı düşünen entelektüellerin birtakım çekincelerini iyiden iyiye ortadan kaldırdı. Batı kökenli edebî bir tür olarak romanın makâme formunun yerini almak üzere benimsenmesi ve şiirin yanında saygın bir edebî tür olarak görülmesi, Lübnanlı Tefvîk Yûsuf Avvâd ve Suriyeli Şekîb el-Câbirî dışında hepsi Mısırlı olan, roman yazarlığında farklı edebî kimlikleriyle tanınan bir grubun bu alana el atmasıyla mümkün oldu. Daha çok eleştirmen kimlikleriyle tanınan Tâhâ Hüseyin, Abbas Mahmûd el-Akkâd ve İbrâhim Abdülkâdir el-Mâzinî'nin yanı sıra kısa hikâye yazarı olarak bilinen Mahmûd Teymur ve Mahmûd Tâhir Lâşîn ile tiyatro yazarlığıyla meşhur Tefvîk el-Hakîm'in öncü ürünleri, her ne kadar kullanılan teknik ve kurgulama açısından başarıyı yakalamada birbirinden çok farklı olsalar da iki dünya savaşı arasında roman türünün öne çıkmasını sağladı. Bu yazarların, çoğunluğu romantizm olmak üzere, realizm, natüralizm, rasyonalizm ve sembolizm gibi farklı edebî akımların izlerini taşıyan romanları, özellikle Tefvîk el-Hakîm'in *'Avdetü'r-rûh* (1933), *Yevmiyyâtü nâ'ib fi'l-eryâf* (1937) ve Tâhâ Hüseyin'in *Du'â'ü'l-kerevân* (1934) ve *Şeceretü'l-bû's* (1944) gibi eserleri bugün de ilgiyle okunmaktadır.

Arap romanı en olgun ürünlerini çok köklü siyasal ve sosyal değişimlere sebep olan II. Dünya Savaşı sonrası dönemde verdi. Bu dönem siyasî bağımsızlıklar, 1948 Filistin yenilgisi, Süveyş savaşı (1956), radikal milliyetçiliğin yükselişi ve Haziran 1967 Arap yenilgisinin yanı sıra çağdaş kurumların oluşması, eğitim ve öğretimin yaygınlaştırılması, hayat standardının yükselmesi, şehirlere göç ile okuyucu sayısındaki artış roman türünün gelişmesinde etkin rol oynadı. Şiire göre daha kolay anlaşılır olması, siyasal, sosyal ve ekonomik problemleri işlemeye daha elverişli bulunması da romana olan ilginin artmasını sağladı. Bu dönemde Arap dünyasında yaşanan çoğu olumsuz gelişmeler realist romana merkezî bir yer kazandırdı. 1988'de Nobel edebiyat ödülüne layık görülen Necîb Mahfûz, konusunu eski Mısır tarihinden alan romanlarla başladığı yazarlığını II. Dünya Savaşı'nın ardından toplumcu-gerçekçi romanlarla sürdürdü; 1960'lı yıllarda ise 1952 devrimiyle iş başına gelen yeni yönetimin başarısızlığı yüzünden uğradığı hayal kırıklığını sembolik-eleştirel bir üslup ve yaklaşımla kaleme aldığı gerçekçi romanlarla ifade etme yoluna gitti. Her

ne kadar Muhammed Abdülhalîm Abdullâh, Yûsuf es-Sibâî ve İhsan Abdülkuddûs gibi romancılar idealize edilmiş veya popüler romantizm geleneklerini sürdürdüyse de onlar da en azından realizmin formel ilkelerine uydu. Özellikle Mısır ve Suriye gibi sosyalizmin geliştiği ülkelerde toplumcu gerçekçilik romanda âdeta moda akım haline geldi. Toplumcu gerçekçilik Mısır'da Abdurrahman eş-Şerkâvî, Latife ez-Zeyyât ve Yûsuf İdrîs, Suriye'de Hannâ Mîne, Edîb Nahvî, Fâris Zerzûr, Abdüsselâm el-Uceylî, Cezayir'de Tâhir Vattâr, Irak'ta Gâib Tu'me Fermân ve Filistin'de Gassân Kenefânî gibi yazarlar tarafından benimsendi; Hannâ Mîne toplumcu gerçekçiliği Arap milliyetçiliği ile örtüşür hale getirdi. Filistin sorununu romanlarında işleyen birçok yazar ortaya çıktı. Biçimci gerçekçilik Suudlu Abdurrahman Münîf, Sudanlı Tayyib Sâlih ve Mısırlı Yahyâ Tâhir Abdullah'ın romanlarında neorealizme dönüştü. Formel realizmi oldukça kısıtlayıcı bulan bu yazarlar, biçim yönünden ya Filistinli Cebrâ İbrâhim Cebrâ ve Suriyeli Halîm Berekât'ın romanlarında olduğu gibi Batı'daki anlatım geleneklerinin birikimini ya da Mısırlı Cemâl el-Gitânî ile Filistinli Emîl Habîbî'nin romanlarında olduğu gibi Arap kültürünün yeniden keşfedilmiş anlatım geleneklerini kullanarak birtakım denemelere girişti. Batı kültürünün etkisiyle Lübnan'da Süheyl İdrîs ile takipçileri olan Leylâ Ba'lebekkî, Leylâ Useyrân ve Emîlî Nasrullah gibi yazarların romanlarında varoluşçuluk (eksistansiyalizm) rüzgârı esese de bu akım söz konusu yazarların kişisel tecrübelerini aşmadı.

1960'lardan itibaren çok sayıda kadın edebiyatçı roman ve kısa hikâye yazarları arasında kendisini gösterdi. En önemlileri Mısırlı Latife ez-Zeyyât, Nevâl es-Sa'dâvî, Elîfe Rif'at, Selvâ Bekr; Iraklı Deysî el-Emîr; Lübnanlı Leylâ Ba'lebekkî, Emîlî Nasrullah, Hanân eş-Şeyh, Hüdâ Berekât; Faslı Hannâse Bennûne; Filistinli Seher Halîfe, Liyâne Bedr ve Suriyeli Gâde es-Semmân'dır.

1970'lerden itibaren pek çok yazar çeşitli roman biçim ve stratejilerini denedi. Bu yenilikler, romanlarda şiirsel bir dille açık üslup ve form kullanımları şeklinde kendini gösterdi. Bu alanda Mısırlı Edvard el-Harrât, Bedr ed-Dîb, Abdülhakîm Kâsım, Sun'ullah İbrâhim; Ürdünlü Gâlib Helesâ; Lübnanlı İlyâs Hûrî, Hanân eş-Şeyh; Suriyeli Zekerîyyâ Tâmir; Faslı Muhammed Şukrî ve Muhammed Zefzâf önemli isimlerdir.

1980'den sonra Mısır ve Doğu Akdeniz ülkeleri dışında yaşayan Arap yazarların da katkılarıyla roman yazımında bir patlama oldu. Özellikle Fas, Tunus ve Ceza-yir'de Fransızca'dan ziyade Arapça yazan yazarların sayısındaki artış modern Arap romanının gelişmesine yeni bir boyut kazandırdı. 1945-1960 yılları arasında olgunluk dönemine girmiş olan Arap romanı bugün, özellikle Necîb Mahfûz'un 1988'de Nobel edebiyat ödülünü almış olmasının da etkisiyle büyük bir hızla yoluna devam etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülmuhsin Tâhâ Bedr, *Te'tavvürü'r-rivâye-ti'l-'Arabiyyeti'l-hadîse fî Mısır: 1870-1938*, Kahire 1963, tür.yer.; Adnân b. Züreyl, *er-Rivâyetü'l-'Arabiyyeti's-Sûriyye*, Dimaşk 1973, tür.yer.; H. Kilpatrick, *The Modern Egyptian Novel*, London 1974, tür.yer.; İbrâhim es-Seâfîn, *Te'tavvürü'r-rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-hadîse fî Bilâdi's-Şâm: 1870-1967*, Beyrut 1407/1987, tür.yer.; Necm Abdullah Kâzım, *er-Rivâye fî'l-'Irâk*, Bağdad 1987, tür.yer.; Muhsin Câsim el-Müsevî, *er-Rivâyetü'l-'Arabiyye: en-Neş'e ve't-tehavvül*, Beyrut 1988, tür.yer.; Şeffi es-Seyyid, *İtticâhâtü'r-rivâyeti'l-'Arabiyye fî Mısır*, Kahire 1993, tür.yer.; Rahmî Er, *Modern Mısır Romanı: 1914-1944*, Ankara 1997, tür.yer.; Fâtma Mûsâ, *er-Rivâyetü'l-'Arabiyye-tü'l-mu'âşıra*, Kahire 1998, tür.yer.; R. Drory, "Fiction, Medieval", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami – P. Starkey), London 1998, I, 228-230; W. Hamarneh, "Fiction, Modern", a.e., I, 230-233.

RAHMİ ER

□ FARS EDEBİYATI. Fars edebiyatında Batı tarzında roman anlayışı ilk defa XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. İran'da önce seyahatnâme ve klasik hikâyelerdeki şahsiyetlerden, Avrupa dillerinden Farsça'ya çevrilen romanlardan etkilenecek ilk tarihî romanlar yazılmaya başlandı. Bu ise XIX. yüzyılın ikinci yarısıyla XX. yüzyılın başlarında yaşanan Meşrutiyet devrimiyle toplumsal ve siyasal krizlere cevap arayışın sonuçlarından biridir. Batı tarzında romanın ortaya çıkmasında önemli etkenlerin başında basın ve matbaanın İran'a girmesi ve Avrupa dillerinden yapılan tercüme faaliyetleri gösterilir. Avrupa'ya öğrenim veya seyahat için giden İranlılar basın ve matbaa gibi yeniliklerle karşılaşarak bunları İran'a taşıdılar. Aydınlar, XIX. yüzyılın sonlarındaki siyasal ve toplumsal uyanış yıllarında Fransız ve Rus edebiyatının roman gibi yeni edebî tarzlarıyla tanıştı. Batı'daki roman anlayışında bireyin toplumsal çıkarlar dışında yalnız birey olarak öne çıkması ve değer kazanması, İran toplumunda bireyin önem kazanmasına sebep olan siyasal ve toplumsal değişikliklerle doğru oran-

tılı biçimde ortaya çıktı. İran'da Kaçar hânedanının egemen olduğu bu dönemde Alexandre Dumas'nın *Monte Kristo Kontu* (*Kont-i Monto Kristo*, Tahran 1895) ve *Les trois mousquetaires* (*Se Tüfengdâr*, Tahran 1307), Corci Zeydân'ın 'Azrâ'-i Kureys (Tahran 1337 hş.) gibi ilk Batılı romanların Farsça'ya tercümesi de Fars edebiyatında romancılığın başlamasını etkiledi. Fars edebiyatında ilk roman örneği diye gösterilen eserlerden biri, Mirza Feth Ali Ahundzâde'nin *Setâregân-i Ferîbhôrde* (*Hikâyet-i Yûsuf Şâh Sîrâc*) adlı, konusu Safevî döneminde geçen tarihî romanı olup Mirza Ca'fer Karacadâğî'nin Âzerice'den *Temsîlât-ı Âhundzâde* adıyla Farsça'ya tercüme ettiği külliyatı içinde yer alır (Tahran 1288-1291). Ardından İran'da meşrutiyetçi düşüncelerinin soyut ürünleri olarak ilk Farsça romanlar seyahatnâme tarzında yazılmaya başlandı. Bu eserlerin bir başka örneği, İstanbul'da yaşayan İranlı tüccar Zeynelâbidîn-i Merâğî'nin *Seyâhatnâme-yi İbrâhîm Beg yâ Belâ-yi Ta'aşşub-i Ü* adlı eseri (Kahire 1313) yeni bir bakış açısıyla ve sade bir üslûpla kaleme alınmış bir yolculuk hikâyesidir. Kafkasya'da yaşayan özgürlük ve yenilik yanlısı İranlı tüccar Abdürrahim Tâlibov'un yine seyahatnâme tarzıyla bağdaşık, dönemin İran toplumuna eleştirel bakış taşıyan *Mesâlikü'l-Muhsinîn* adlı eseri (Kahire 1323), Rus edebiyatının etkisi altında hayalî bir coğrafya heyetinin İran'ın kuzeyinde yaptığı seyahati anlatır.

Tarihî bir gerçekten ilham alınarak yazılan romanlar İran toplumunun bir taraftan Meşrutiyet devrimi için çaba gösterdiği, diğer taraftan I. Dünya Savaşı döneminde toplumun içine düştüğü karamsarlık haliyle bir kurtarıcı, kimlik ve güvenlik arayışı içinde olduğu 1895-1941 yılları arası süreçte doğdu. Tarihî romancılık eskiye övünür ve ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu düşüncesiyle özdeşleşir, renkli bir romantizmle öne çıkar. 1941 yılına kadar bu roman anlayışı halkın kendi yapısına uygun kimlik ve güvenlik arayışını yansıtır ve Sâdık Hidâyet'in *Bûf-i Kûr* romanıyla (Tahran 1329 hş.) en üstün şeklini alır. Bu türün diğer örnekleri içinde Mirza Âgâ Hân-ı Kirmânî'nin *Âyîne-yi İskenderî* (Tahran 1285 hş.) ve Kaçar Şahı Feth Ali'nin torunlarından Muhammed Bâkır Mirza Hüsrevî-i Kirmânşâhî'nin *Sems ü Tuğrâ* (Tahran 1288 -1289 hş.) adlı romanları yer alır. Daha sonra bu tarz romanlar arasında Mirza Hasan Hân-ı Bedî'in *Dâstân-ı Bâstân yâ Sergüzeşt-i Kûrusu* (Tahran 1299 hş.), Mûsâ Nesrî'nin

'*Aşk u Saltanat yâ Fütûhât-ı Kûrus-i Kebîrî*' (Gürgân 1350 hş.), Abdülhüseyn San'atizâde-i Kirmânî'nin *Dâm Gosterân yâ İntikâm-ı hâhân-i Mezdekî* (I, Bombay 1299 hş., II, Tahran 1303 hş.), Haydar Ali-i Kemâlî'nin *Mezâlim-i Terkân Hâtân-u* (Tahran 1307 hş.), Ali Asgar Rahîmzâde-i Safevî'nin *Dâstân-ı Şehrbânû'su* (Tahran 1310 hş.) ve *Dâstân-ı Nâdir Şâh'ı* (Tahran 1310 hş.), Muhammed Hüseyin Rûknzâde-i Ademiyet'in *Delîrân-i Tengistânî'si* (Tahran 1310 hş.), Zeynelâbidîn-i Mû'temen'in *Âşiyâne-yi 'Ukâb'ı* (Tahran 1318 hş.), Ali Şîrâzpûr-i Pertev'in *Pehlîvân-ı Zend'ı* (Tahran 1312 hş.) örnek gösterilir.

Fars edebiyatında toplumsal romanın ilk örnekleri 1920'li yıllarda ortaya çıkar. İran'da işçiler meşrutiyet yönetiminin eleştirisiyle toplumsal romanda yerini alır ve bu tarz romanların en belirgin karakterlerinden biri olur. Bu romanlarda tarihî romanların aksine memur, işçi, kadın gibi karakterler eserin yazıldığı dönemin insanlarından oluşur ve kent yaşamı işlenir. Sade köy hayatının modern şehir hayatına doğru hızla kayması İran toplumunda sınıf hareketliliğinin göstergesi olarak toplumsal romana ağırlığını koyar ve orta sınıf insanlarının bireyselleşiliğinin aşiret ve toprak ağalığı ilişkilerinin yerini alması, sermaye sahiplerinin aristokratların yerine geçmesi bu tarz romanın en belirgin özelliği halini alır. Umutsuz romantizmi ve natüralizmiyle öne çıkan bu tür romanın yazarlarından biri olarak Müşfik-i Kâzîmî iki ciltlik *Tehrân-i Mehûl* adlı eseriyle (Tahran 1303-1305 hş.) yeni bir çığır açar. Bu tarzın diğer örnekleri arasında Ahmed Ali Hudâdâder Teymûrî'nin *Rûz-i Siyâh-i Kârger* (Kirmânşahan 1306 hş.) ve *Rûz-i Siyâh-i Ra'îyyet* (1907) yer alır. Daha sonra Abbâs-i Halîlî'nin *Rûzgâr-i Siyâh* (Tahran 1315 hş.), *İntikâm* (Tahran 1304 hş.) ve *Esrâr-ı Şeb'ı* (Tahran 1311 hş.), Muhammed Mes'ûd'un *Tefrihât-ı Şeb* (Tahran 1311 hş.) ve *Eşref-i Maḥlûkât'ı* (Tahran 1313 hş.), Muhammed-i Hicâzî'nin *Hümâ* (Tahran 1307 hş.) ve *Zibâ'sı* (Tahran 1311 hş.), Cihangir Halîlî'nin *Men hem Gîrye Kerde'mî* (Tahran 1320 hş.) bu tarzın ilk örnekleri olarak kabul edilir.

Sâdık Hidâyet, *Bûf-i Kûr* (1936) adlı romanıyla Fars edebiyatına tarihî ve toplumsal romancılığın sahip olduğu seyahatnâmecilik, öğüt verme ve halkı doğruya çağırma temalarının dışında bağımsız bir edebî tür olarak yeni estetik değer kazandırır. 1952-1979 yılları arasında gelişen çeşitli kültürel ve siyasal değişimler ede-